

GAMULESKU DORIN

TURCIZMI — INDIREKTNE POZAJMICE IZ SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA U BANATSKIM RUMUNSKIM GOVORIMA

Istraživači porekla rumunskog rečnika nailaze na brojne poteškoće u određivanju neposredne etimologije pozajmica, to jest jezika iz kojeg je jedna ili druga reč neposredno pozajmljena. To je tipičan slučaj sa internacionalnom terminologijom koja je u osnovi formirana iz grčkog i latinskog jezičkog materijala, ali koja je u različitim jezicima, među koje se ubrajaju i rumunski i srpskohrvatski, nastala pozajmljivanjem ne iz grčkog ili latinskog, gde reči kao *autobus*, *automobil*, *aerodrom* uostalom nisu ni postojale, nego iz savremenih jezika sa međunarodnom upotrebom, kao što su francuski, nemački, ruski, engleski i dr. Određivanje neposrednog porekla takvih reči utoliko je teže, ukoliko se one javljaju sa sličnim oblikom u više jezika na koje kulturno-istorijski uslovi upućuju kao na moguće neposredne izvore.

Specifični kulturno-istorijski i geografski uslovi učinili su da rumunski jezik tokom svog razvoja dođe u dodir sa velikim brojem jezika, od kojih su mnogi — kao, na primer, supstratni i slovenski jezici — bili ili još uvek jesu međusobno vrlo bliski. Sasvim je prirodno, dakle, da ni u slučaju pozajmica u rumunskom jeziku, iz ovih jezika nije uvek lako ustanoviti njihovo tačno poreklo.

Ima, međutim, poteškoća i u razlikovanju uticaja na rumunski nekih jezika koji se međusobno nalaze u vrlo dalekom srodstvu, ili koji uopšte nisu srodni, ma koliko bi to čudno na prvi pogled izgledalo.

Ilustrativni su u ovom pogledu govori rumunskog Banata, u prvom redu rumunski, ali i srpskohrvatski, mađarski, nemački, bugarski i drugi govori. Svi ovi govori raspolažu danas ne malim brojem sličnih, po obliku i značenju zajedničkih pozajmica, čija neposredna etimologija nije više moguće da se precizira.

Lako je zaključiti da jedna reč kao rum. ban. *paor* »seljak, ratar, poljoprivrednik«, koja se sa istim oblikom nalazi u svim spomenutim govorima Banata, predstavlja nemačku reč *Bauer*, u izgovoru banatskih Nemaca, ali ne možemo biti sigurni da je u svakom govoru Banata ta reč pozajmljena neposredno iz nemačkog. Kako možemo dokazati da bar u nekim rumunskim govorima ta reč nije pozajmljena iz srpskohrvatskog ili u bugarskim govorima iz rumunskog? Fonetski i semantički kriterijumi ne pomažu tu ništa, a, s druge strane, znamo da je srpskohrvatski uticaj na rumunske govore u Banatu značajan,

kao i uticaj rumunskog na bugarske govore ovog kraja. Slično stoje stvari i sa mesnim terminima koji odgovaraju nemačkim rečima *Farbe*, *Schuster* ili mađarskoj reči *kocsi* i dr. S punim pravom bugarski lingvista Stojko Stojkov nazvao je takve reči »banatizmima«.

Koristeći se kriterijumima koji se ne odnose na strukturu date reči, u retkim slučajevima možemo ipak oceniti da je poneki »banatizam« preuzet iz određenog govora. Na primer, rum. *cocie*, u upotrebi u Transilvaniji i Banatu, smatrana je pozajmicom iz mađ. *kocsi*. Ipak, u tački 29 iz lingvističkog atlasa rumunskog jezika *Atlasul lingvistic român*, nova serija, rum. *cocie* pozajmica je srpskohrvatske reči *kočije*, koja je i sama pozajmljena iz mađarskog, jer je u istoj tački zabeležena i rumunska reč *cociaș* »kočijaš«, koja može biti tumačena jedino kao pozajmica iz srpskohrvatskog. Pozajmica iz mađ. *kocsis* glasi u rumunskom *cocis* i zabeležena je na širokoj teritoriji u Transilvaniji i Banatu.

Za istraživača srpskohrvatskog uticaja na rumunske govore u Banatu suštinsko je pitanje razlikovanje tog uticaja od drugih slovenskih (posebno starojužnoslovenskog i bugarskog) i neslovenskih (nemačkog, mađarskog i turskog) uticaja.

Ovde ćemo izložiti nekoliko pitanja o razlikovanju leksičkih pozajmica iz srpskohrvatskog od onih iz turskog.

Kao što je poznato, viševekovno prisustvo Turaka na Balkanu ostavilo je, između ostalog, duboke tragove u balkanskim jezicima, naročito u vokabularu. Srpskohrvatske pozajmice iz turskog sakupio je i etimološki objasnio u novije vreme A. Škaljić u svom rečniku izdatom 1966. g. u Sarajevu pod naslovom *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Za obaveštenje o turskom uticaju na rumunski jezik uspešno služi već tri četvrti veka rad Lazăra Săineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române. I. Introducere, II. Vocabularul*, Bukurešt, 1900.

S obzirom na konkretne istorijske uslove, na oblik i značenje turcizama u srpskohrvatskom i rumunskom jeziku treba primetiti da su oni u srpskohrvatskom uglavnom preuzeti iz turskog, a u rumunskom, pored neposrednih pozajmica iz turskog, ima veliki broj turcizama preuzetih ne iz turskog, nego iz susednih jezika — bugarskog, srpskohrvatskog i mađarskog.

To je sasvim razumljivo kada znamo, s jedne strane, da su odnosi Rumuna i Turaka bili svakako manjih razmera i manje intenzivni negoli odnosi Srba i Turaka (jer rumunske zemlje nisu nikada bile u sastavu Turske Imperije i u njima Turci nisu nikada dobijali pravo da se stalno nastane, te nije došlo do širih, masovnih dodira između dva stanovništva), a, s druge strane, da su kontakti između Rumuna i Srba bili živi kroz čitav srednji vek pa sve do danas, te u jugoistočnim krajevima Rumunije naročito intenzivni posle XV veka.

Proučavajući turcizme u rumunskom jeziku, Lazăr Săineanu je u navedenom delu (str. 80—84) prvi ustanovio — uglavnom oslanjajući se na leksičku građu u Weigandovom delu *Der Banater Dialekt*, objav-

ljenom u »Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache«, Leipzig, str. 198—332 — da je veći deo turcizama u Banatu pozajmljen ne iz turskog nego iz srpskohrvatskog, a manji deo iz mađarskog.

Taj bi zaključak izgledao dosta neočekivan, s obzirom da je Banat više od sto pedeset godina bio pod Turcima (1552—1717), da nema neospornih lingvističkih dokaza. Među onima koji su potkrepili Săineanuovu tezu nalazi se i istaknuti rumunski slavista Emil Petrovici, koji skreće pažnju na akcenatsku podudarnost između banatskih i srpskohrvatskih turcizama (*O seamă de sîrbisme din Banat*, »Daco-romania« VI, 1929—1930, str. 366—369). U poslednje vreme proučavanjem banatskih turcizama bavili su se I. Mării (*Pseudo-turcisme le graiurilor bândăene în lumina geografiei lingvistice si a principiului etimologiei directe*, »Cercetări de lingvistică«, XXIII, 1968, br. 1, str. 95—105) i I. Matei (*Notes sur les »turcismes« de dialecte roumain de Banat. Un problème de méthode*, »Revue des études sud-est européennes«, V, br. 3—4, 1967, str. 567—571). Prvi je autor odbacio svaku mogućnost pozajmljivanja banatskih turcizama iz turskog, dok je drugi autor pokazao da banatski turcizmi imaju bliske korespondente u turskim zapadnim govorima.

Tim smo pitanjem imali i mi priliku da se bavimo u knjizi *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului daco-român*, Bukurešt — Pančevo, 1974, gde smo ustanovili sledeće banatske turcizme pozajmljene iz srpskohrvatskog:

adet < shv. *adet* < tur. *adet*; aidamac »palica« < shv. (h)ajdamak < tur. *haydamak*; alat < shv. *alat* < tur. *alât*; (h)ală < shv. (h)ala < tur. *ala*; alvăluc < shv. (h)alvaluk < tur. *alavalik*; avan < shv. *avan* < tur. *havan*; avlie »dvoršte; groblje« < shv. *avlija* < tur. *avli*; babaluc (u izrazu: din babaluc »iz starine«) < shv. *babalak* < tur. *babalik*; baca (uzvik za pojačanje neke tvrdnje) < shv. *baka* »idem« < tur. *bak* (glagola *bakmak* »videti«); bagim < shv. *badem* < tur. *badem*; bariac < shv. *barjak* < tur. *bayrak*; baş < shv. *baş* < tur. *baş*; basce »bašta« < shv. *bašča* < tur. *bahça*; băglamă < shv. *baglama* < tur. *baglama*; bărăbar < shv. *barabar* < tur. *barabar*; a (se) bărăbări »stavljati, nameštati u (isti) red; odgovarati jedno drugome, slagati se« < shv. *barabariti* (se) < tur. *barabar*; băschie »veliki čavao« < shv. *baskija* < tur. *baski*; băscivan »baštovan« < shv. *baščivan* < tur. *behçivan*; bobric < shv. *bubreg*, *bobrek* < tur. *böbrek*; boşcă »kecelja; marama« < shv. *bošča* < tur. *bohça*; bucliuc »đubre« < shv. *bokljuk*, *bokluk* < tur. *bokluk*; budac < shv. *budak* < tur. *budak*; buje < shv. *budža* < tur. *buğ*, *buçu*; bulă »Turkinja« < shv. *bula* < tur. *bula*, *bola*; bunar < shv. *bunar* < tur. *bunar*; burghie < shv. *burgija* < tur. *burgu*; burmă < shv. *burma* < tur. *burma*; burnut < shv. *burnut* < tur. *buruntu*; căfană < shv. *kafana* < tur. *kahvehane*; cafă < shv. *kafa* < tur. *kahve*; cămiş »cev na luli ili čibuku« < shv. *kamiş* < tur. *kamiş*; casap < shv. *kasap* < tur. *kasâp*; căsăpniță < shv. *kasapnica* < tur. *kasap*; căigană < shv. *kajgana* < tur. *kavgana*; călai

< shv. *kalaj* < tur. *kalay*; *cămgie* < shv. *kamdžija* < tur. *kamçi*;
căngal < shv. *kangal* < tur. *kangal*; *căpie* »vrata sa svodom
 (na tvrđavama)« < shv. *kapija* < tur. *kapi*; *ceamăț* < shv. *čamac*,
 deminutiv od shv. *čam* < tur. *čam*; *cebă* shv. *ćebe* < tur. *kebe*;
cecărc < shv. *čekrk* < tur. *čikrik*; *chesă* »kesa (za novac)« <
 shv. *kesa* < tur. *kese*; *chiamăt* »vihor, bura«, »izobilje« < shv.
kijamet < tur. *kiyamet*; *cigmej* < shv. *čekmedže* < tur. *çekmece*;
cilim < shv. *čilim* < tur. *kilim*; *cioe* »fina tkanina« < shv. *čoja*
 < tur. *çoha*; *cios* < shv. *ćosa*, *ćoso* < tur. *köse*; *cioșc* »ugao
 na ulici« < shv. *čoșak* < tur. *kösak*; *ciup* »zemljan sud za čuvanje
 namirnica« < shv. *čup* < tur. *küp*; *civie* »gvozden čavao; šraf«
 < shv. *čivija* < tur. *çivi*; *coboiagi* < shv. *kobajagi* < tur. *bayagi*;
comșie »sused, susetka« < shv. *komšija* < tur. *komsu*, *konsu*;
corbaci < shv. *korbač* < tur. *kirbağ*; *culuc* »uložen rad u korist
 opštine« < shv. *kuluk* < tur. *kulluk*; *cumbară* < shv. *kumbara*
 < tur. *kumbara*; *dafie* < shv. *davija* < tur. *dava*; *divan* »ča-
 skanje, razgovor« < shv. *divan* < tur. *divan*; a *divăni* »časkati;
 savetovati se« < shv. *divaniti* < tur. *divan*; *dolaf* < shv. *dolaf*
 < tur. *dolap*, $\longleftrightarrow$ *dolap* < shv. *dolap* < tur. *dolap*; *ducean*
 < shv. *dućan* < tur. *dükân*; *duhan* < shv. *duhan* < tur. *duhan*;
duliece »bundeva« < shv. *dulek* < tur. *dölek*; *dușec* < shv.
dušek < tur. *döşek*; *duvar* < shv. *duvar* < tur. *duvar*; *faidă*
 »korist« < shv. *fajda* < tur. *fayda*; *fenier* < shv. *fenjer* < tur.
 fener; *ficatu* — negru »jetra« — lingvistički kalk po shv. *crna*
džigerica, koje je polukalkirano po tur. *ak ciğer*; *ficaț* (f) — ai —
 albi — lingvistički kalk po shv. *bela džigerica* < tur.; *fucie*
 < shv. *fučija* < tur. *fici*; *furună* »peć« < shv. *furuna* < tur. *furun*;
giordan < shv. *đerdan* < tur. *gerdan*; *giubră* < shv. *đubre* <
 tur. *gübre*; *harambașa* »hajdučki poglavar« < shv. (h) *arambașa*
 < tur. *haramibaşı*; *hasură* < shv. (h) *asura* < tur. *hasir*; *iarc*
 »šanac« < shv. *jarak* < tur. *ark*; *ierghelă* < shv. (h) *ergela* < tur.
hergele; *ierugă* < shv. *jaruga* < tur. *yarik*; *inat* < shv. *inat* <
 tur. *inat*; *iorgan* < shv. *jorgan* < tur. *yorgan*; *iorgovan* < shv.
jorgovan < tur. *erguvan*; *istuc* < shv. *jastuk* < tur. *yastik*; *jigări-
 ța* »životinjska pluća; utroba« < shv. (bela) *džigarica* < tur. *ciğer*;
lală < shv. *lala* < tur. *lale*; *lăcîrgie* »nejasne, nepristojne reči«
 < shv. *lakrdija* < tur. *likirdi*; *legen* < shv. *legan* < tur. *legen*;
lulă < shv. *lula* < tur. *lüle*; *mală* < shv. *ma(h)ala* < tur. *mahalle*;
maramă »maramica za nos« < shv. (džepna) *marama* < tur. *mah-
 rama*; *maskără* »ružni, nepristojni postupci ili reči; ismejavanje«
 < shv. *maskara* < tur. *maskara*; *mărămiță* < shv. *maramica*, de-
 minutiv od *marama* < tur., *mătrac* < shv. *matrak* < tur. (?); *ortac*
 < shv. *ortak* < tur. *ortak*, *ortâl(i)uc* < shv. *ortakluk* < tur.;
paceariz »nakaza; patuljak« < shv. *paçariz* < tur. *paçariz*; *pacsă-
 met* < shv. *paksemet*, *paksemit* < tur. *paksimet*; *păivan* < shv.
pajvan < tur. *payvant*; *păclie* < shv. *opaklija* (gde sufixs -lija je
 turskog porekla); *pămucă* »sirov pamuk; trud (vrsta pečurke)« <
 shv. *pamuk* < tur. *pamuk*; *pecmez* < shv. *pekmez* < tur. *pekmez*;
perinci »pirinač« < shv. *perinač*, *pirinč*, *pirinča* < tur. *pirinaç*;

pešchir < shv. *peškir* < tur. *peşkir*; peştimală »velika pregača« < shv. *peştimalj* < tur. *peştemal*; podrum < shv. *podrum* < tur. *podrum* (?); pošă »šal« < shv. *poša* < tur. *puşu*; răchie < shv. *rakija* < tur. *raki*; reză < shv. *reza* < tur. *reze*; sacimă < shv. *saçma* < tur. *saçma*; sarmă < shv. *sarma* < tur. *sarma*; săgeac shv. *sadžak* < tur. *sac ayak*; săpie »bure upotrijebljeno za činjenje koža« < shv. *sepija* < tur. *sepi*; socac < shv. *sokak* < tur. *sokak*; spăhie »boljarin, čorbadžija« < shv. *spahija* < tur. *sipahi*; spăiluc »čifluk; čorbadžija« < shv. *spahiluk* < tur. *sipahilik*; sunduc »fijoka; sanduk za miraz« < shv. *sanduk* < tur. *sandik*; sunjer < shv. *sunder* < tur. *sünger*; şăgîrt < shv. *şegrt* < tur. *sakirt*; şealmă »turban«, pejor. »glava«, »lobanja« < shv. *çalma* < tur. *çalma*; şindra < shv. *şindra* < tur. *sendere* (?); tarabă »ograda od dasaka« < shv. *taraba* < tur. *taraba*; tărhană < shv. *tarhana* < tur. *tarhana*; tezgă »stolarski sto« < shv. *tezga* < tur. *tezgah*; top < shv. *top* < tur. *top*; turei (u možini) »Turci« < shv. *ture* + rumunski deminutivni sufiks *-el*, u množini: *-ei*; zăitin < shv. *zejtin* < tur. *zeytin*; zănat < shv. *zanat* < tur. *sanat*.

U ovom dosta dugačkom spisku ukazali smo na značenje reči samo izuzetno, tj. onda kada se ono znatnije udaljava od navedenih srpskohrvatskih etimona i nismo dali nikakve podatke o teritorijalnoj raspoređenosti, o izvorima iz kojih smo ih sakupljali, smatrajući da to nije potrebno ovoj diskusiji. Te i druge slične podatke zainteresovani moći će naći u već navedenoj našoj knjizi o srpskohrvatskom uticaju na rumunski.

Postoji li, međutim, apsolutna sigurnost da su sve navedene pozajmice preuzete u rumunske banatske govore iz srpskohrvatskog a ne iz turskog? Pokušaćemo da dokažemo opravdanost potvrdnog odgovora.

1. Neke od navedenih reči i ne mogu biti tumačene kao pozajmice iz turskog, zbog toga što sadržavaju elemente specifične srpskohrvatskom jeziku: rum. *casapniță*, *ceamăț*, *cobaiagi jigăriță*, *mă-rămiță*, *păclie* imaju korespondente jedino u shv. *kasapnica* (< *kasap* — iz tur. + shv. suf. *-nica*), *kobajagi* (< shv. *ko* (= kao) + *bajagi* — iz tur.), *čamac* (< *čam* — iz tur.) + shv. suf. *-ac*), *džigerica* (< tur. *gîger* + shv. suf. *-ica*), *maramica* (< *marama* — iz tur. + shv. suf. *-ica*), *opaklija* (turskog porekla je samo suf. *-lija*). Doduše, *mă-rămiță* i *casapniță* bi mogle da se objasne i kao izvedenice na rumunskom terenu od već pozajmljenih reči *măramă* i *casap* sa sufiksima *-iță*, *-niță*, koje postoje i u rumunskom, ali to ne važi i za ostale tri navedene reči *ceamăț*, *cobaiagi* i *jigăriță*.

2. Akcenat nekoliko navedenih reči, koje su ženskog roda na -ă odgovara srpskohrvatskom akcentu, na pretposlednjem slogu, a ne na poslednjem kao u turskom: *băglămă*, prema shv. *baglama* (upor. i rumunsku pozajmicu iz turskog *balamă*, sa akcentom na poslednjem slogu); *bóscă*, prema shv. *bošča* (upor. i rumunsku pozajmicu iz turskog *boşteá*); *căfănă*, prema shv. *kafana* (rumunska pozajmica iz turskog ima akcenat na poslednjem slogu: *cafeneá*); *căfă*, prema shv. *kafa* (rumunska pozajmica iz turskog glasi *cafeá*); *chêsă*, prema shv.

kesa (rumunska pozajmica iz turskog glasi *chised* i ima i drugo značenje); *harambášă*, prema shv. *harambaša* (u rumunskom je beležen arhaizam *haram-başă*, koji reprodukuje akcenat u turskom); *ierghêlă*, prema shv. (*h*)*ergela* (upor. akcenat u rum. *herghelié* < tur.); *lûlă*, prema shv. *lula* (rumunska pozajmica iz turskog glasi *luleá*); *lâlă*, prema shv. *lala* (upor. rum. *laleá* < tur.); *mâlă*, prema shv. *ma(h)ala* (upor. akcenat u rum. *mahalá* < tur.); *sármă*, prema shv. *sarma* (upor. akcenat u rum. *sarmá* < tur.); *şedlmă*, prema shv. *čalma* (upor. rum. *cealmă* < tur.); *tărhână*, prema shv. *tarhana* (paralelna rumunska pozajmica iz turskog glasi *tarhaná*); *tégă*, prema shv. *tezga* (paralelna rumunska pozajmica iz turskog glasi *tejgheá*). Po istom akcenatskom kriterijumu jesu srpskohrvatskog a ne turskog porekla i *basce*, *burmă*, *căigană*, *cebă*, *cumbară*, koje, kada bi bile pozajmljene iz turskog, trebalo bi da imaju akcenat na poslednjem slogu. Za njih, međutim, ne raspolažemo — kao za gornje — paralelnim pozajmicama iz turskog.

3. Srpskohrvatsko poreklo značajnog dela pozajmica u spisku vidi se po njihovom završetku, koji sadrži srpskohrvatsku adaptaciju turskih sufiksa:

a) Turski sufiks *-(l)ik* preuzet je u srpskohrvatskom u obliku *-(l)uk*, koji najbolje odgovara i rumunskom *-(l)uc* u rečima: *alvăluc*, *babaluc*, *istuc*, *ortalıuc*, *spăiluc*, *sunduc*. U rumunskim pozajmicama iz turskog refleks ovog sufiksa je *-(l)îc*; upor. rum. *babaîc* < tur.

b) Turski sufiks *-i* prilagođen je u rumunskim pozajmicama iz turskog kao *-iu*, kao u rum. *rachiu* < tur., *spahiu* < tur. U nizu banatskih turcizama, ovaj sufiks je prilagođen kao *-ie*: *avlie*, *baschie*, *cămgie*, *căpie*, *civie*, *comşie*, *lăcîrgie*, *rachie*, *spăhie*, što potpuno odgovara srpskohrvatskoj adaptaciji kao *-ija*. Upor.: shv. *avlija*, *baskija*, *kamdžija*, *kapija*, *čivija*, *komšija*, *lakrdija*, *rakija*, *spahija*. Kao posledica toga ima razlike i u morfološkoj adaptaciji: rumunske pozajmice ove vrste iz turskog jesu muškog roda (*spahiu*) ili srednjeg roda (*rachiu*), a navedene pozajmice iz srpskohrvatskog jesu ženskog roda.

c) I rum. *păclie* pokazuje srpskohrvatsku adaptaciju turskog sufiksa *-li* u *-lija*, kome u navedenoj reči odgovara rum. *-lie*, jer refleks ovog turskog sufiksa u rumunskim neposrednim pozajmicama je *-liu*.

d) Turski nastavak *-u* adaptiran je u rumunskom jeziku kao *-iu* a u srpskohrvatskom kao *-ija*. Očevidno je, dakle, da rumunska pozajmica u Banatu *burghie* pokazuje srpskohrvatsku a ne rumunsku adaptaciju. (Za rumunsku adaptaciju upor. oblik *burghiu*, srednjega roda, koji je neposredna pozajmica iz turskog).

Insistirali smo na adaptaciji sufiksa, jer ona ima važne posledice i za morfologiju rumunskih banatskih govora: rum. ban. *comsie*, *spăhie*, *giubră* — recimo — označavaju lica muškog roda, ali po svom obliku idu u razred imenica ženskog gramatičkog roda, što nije sasvim u skladu sa morfološkom strukturom rumunskog jezika.

4. Ovakve banatske pozajmice ne reprodukuju srpskohrvatsku adaptaciju samo na kraju reči. Rum. ban. *bariac* odaje svoje srpskohrvatsko poreklo prisustvom metateze *-jr- > -rj-* (upor. shv. *barjak* i

tur. *bayrak*). Rumunski raspolaže i neposrednom pozajmicom iz turskog koja ima nemetateziran oblik *bairac*. Rum. ban. *bucliuc*, bliži je shv. *bokljuk*, zbog refleksa *-lj-*, kao u srpskohrvatskom, za tur. *-l-* (upor. tur. *bokluk*, koje je pozajmljeno u rum. *bucluc*, sa značenjem »neprilika«); rum. ban. *çecărc* odgovara fonetski shv. *čekrk* (da je pozajmljena neposredno iz tur. *cikrik*, očekivali bismo drugi oblik); rum. ban. *ciosc* treba objasniti kao pozajmicu iz shv. *čošak*, i to od kosih oblika te imenice, u kojima nema nepostojanog »a«; rum. ban. *ducean* verno reprodukuje fonetizam shv. *dućan* (neposredna pozajmica iz turskog glasi u rumunskom *dugheană*); rum. ban. *iorgovan* takođe je fonetski udaljena od tur. *erguvan*, ali je sasvim identična srpskohrvatskoj pozajmici iz turskog, koja ima oblik *jorgovan*.

U nizu banatskih »turcizama« udaljavanje od oblika srpskohrvatskih etimona objašnjava se fonetskim osobinama i fonološkom strukturom rumunskih banatskih govora. Naveli bismo tu rum. ban. *bagim* prema shv. *badem*, rum. ban. *bujă* prema shv. *budža*, rum. ban. *bagim* prema shv. *badem* rum. ban. *bujă* prema shv. *budža*, rum. ban. *jigăriță* prema shv. *džigerica*, rum. ban. *sunjer* prema shv. *sunder*, rum. ban. *sealmă* prema shv. *čalma* i dr. Kao što je poznato, rumunskim banatskim govorima je svojstven prelaz *t* i *d* ispred *e*, *i* u *é* i *ă* (u tekstu smo pisali, *ci*, *ce* i *gi*, *ge*), prelaz *dž* u *ž*, *ž* i *č* u *ș*, *ș* (u tekstu smo pisali *j* i *ș*), zatvaranje nekih vopala (npr., *e* u *i*) itd., te s obzirom na to navedeni rumunski oblici su sasvim očekivani.

5. U prilog srpskohrvatskog porekla govori i značenje nekih takozvanih turcizama u Banatu: rum. ban. *divan* znači »razgovor«, a neposredna rumunska pozajmica iz turskog, mada se podudara po obliku, znači »veće, skupština«, kao i u turskom; rum. ban. *bas*, *bărăbar*, *bărăbări*, *budac*, *burmă*, *divăni*, *giubră*, (*h*)*aidamac*, *ortac* i dr. udaljavaju se takođe po svom značenju od odgovarajućih turskih reči, ali im je zato značenje identično sa srpskohrvatskim etimonima *baš*, *barabar*, *barabariti*, *budak*, *burma*, *divaniti*, *đubre*, (*h*)*ajdamak*, *ortak*. Što se rumunskih banatskih glagola *divăni* i *bărăbări* tiče, njih nije ni po obliku moguće objasniti kao turcizme jer su shv. *barabariti* i *divaniti* izvedenice na srpskohrvatskom terenu od već pozajmljenih reči *barabar* i *divan*. Kako *bărăbări* i *divăni* odgovaraju i pravilima tvorbe reči u rumunskom, treba dopuštati i mogućnost njihovog građenja u ovom jeziku (od *bărăbar* i *divan* + glagolski sufiks *-i*).

6. Oni banatski »turcizmi« koji bi po obliku, akcentu, načinu morfološke adaptacije i značenju mogli biti objašnjeni kao pozajmice iz turskog, ne mogu to i po kriterijumu geografske raspodele: njihova upotreba ograničena na Banat ili na Banat i susedne krajeve može jedino da se objasni njihovim srpskohrvatskim poreklom. Reči kao rum. ban. *adet*, *alat*, (*h*)*ală*, *avan*, *bagim*, *buje*, *cămis*, *căngal*, *chiamăt*, *cigmej*, *culuc*, *cumbară*, *dolap*, *ducean*, *duvar*, *inat*, *paceariz*, *paksamet*, *pămučă*, *pestimală*, *podrum*, *săgeac*, *socac*, *top*, *zăitin*, *zănat* nalaze se u ovakvoj situaciji. Da su pozajmljene iz turskog, trebalo bi da su poznate na mnogo široj teritoriji (u Munteniji, Dobrudži, Moldaviji).

7. Geografski kriterijum ukazuje u pojedinim primerima na dvostruko ili višestruko poreklo nekih od razmatranih pozajmice. To što, na primer, rum. *casap* nalazimo pored Banata još i u Moldaviji i Bukovini, a rum. *iorgan* još u Munteniji i Dobrudži, znači na vrlo udaljenim arejama od Banata i od srpskohrvatske jezičke teritorije, pokazuje da srpskohrvatsku etimologiju treba zadržati samo za reči upotrebljene u Banatu, a za iste reči u ostalim arejama valja pomišljati na bugarsko ili tursko poreklo.

Pored srpskohrvatskog, mogu imati još i drugo poreklo i neke pozajmice koje se upotrebljavaju samo u Banatu ili u Banatu i susednim krajevima. Srpskohrvatskog i bugarskog porekla može biti, na primer, rum. *peščir*, srpskohrvatskog i mađarskog porekla: rum. *corbaci*, *burnut*, *duhan* i dr. O preplitanju srpskohrvatskog i mađarskog uticaja na rumunski govorićemo drugom prilikom.

8. Spornije su sa etimološkog gledišta rum. ban. *čilim*, *čiup*, *giordan* i sl. S jedne strane, one se lepo mogu objasniti kao pozajmice iz shv. *čilim*, *čup*, *đerdan* kojima fonetski tačno odgovaraju. S druge strane, u obliku *chilim*, *chiup*, *gherdan*, istovetnom sa tur. *kilim*, *kiup*, *gerdan* i sa bug. *kilim*, *kjup*, *gerdan*, poznate su kao narodne reči ili kao arhaizmi na širokom rumunskom terenu a u stručnim radovima one se upotrebljavaju kao etnografski termini. Oblici navedenih banatskih reči mogu da se tumače i polazeći od opšterumunskih reči (pa čak i turskih; bugarski oblici ne mogu biti uzeti u obzir za Banat zbog geografskih razloga), jer je refleks za umekšano *k* u Banatu *ć* (pisano *ci*), a za umekšano *g* je *đ* (pisano *gi*).

Mislimo da u ovim i sličnim slučajevima, pored srpskohrvatskog etimona, treba imati u vidu i turski etimon koji, zajedno s bugarskim, objašnjava opšterumunske reči.

9. Sve do sada razgledane reči jesu narodne pozajmice.

Raspoložemo, ipak, i jednim sigurnim primerom pozajmice knjiškim putem. To je uzvik *baka*, koji se javlja jedino kod Cikindealu, u prevodu Dositejevih basana, i reprodukuje shv. *baka* u originalu. Može biti da isto knjiško poreklo ima i rum. *bulă*, zastarela reč u Banatu, kao i pridev izveden od nje na rumunskom terenu *bulesc* »bulin«.

U naš spisak nisu uključene i banatske reči koje se ne mogu objašnjavati srpskohrvatskim uticajem kao *boltagiu* ili *comșiu* (zbog roda, jer bismo očekivali **boltagie*, **comșie*), ali koje tačno odgovaraju turskim etimona, zbog toga što su takve reči mogli doneti sa sobom preseljenici iz oltenskih krajeva, kojih — kao što je poznato — ima značajan broj po banatskim krajevima.

Logično, ne može da se odriče svaka mogućnost jezičkog turskog uticaja na rumunske banatske govore. Takvog uticaja je valjda i bilo, naročito u administrativnoj terminologiji, ali današnje stanje u rumunskim govorima ne pruža pouzdanih podataka. Lingvistički može jedino da se dokaže — kao što smo i mi u gornjim redovima pokušali — da apsolutna većina rumunskih turcizama u Banatu pokazuje osobine

srpskohrvatskog jezika ili, zbog geografske rasprostranjenosti, upućuje na srpskohrvatski kao na neposredan izvor. Ostali »turcizmi« rumunskih banatskih govora ili imaju bliže korespondente u mađarskom jeziku ili se mogu tumačiti kao uneseni iz drugih rumunskih krajeva*.

RÉSUMÉ

Dans le présent travail on examine le phénomène, intéressant mais jusqu'à présent peu traité, des emprunts indirectes (à l'exception, bien sûr, des internationalismes et en particulier dans la terminologie internationale) sur les matériaux des turcismes dans les dialectes roumains de Banat. La recherche est réduite au niveau dialectal, ce que ne diminue pas du tout son importance.

L'auteur montre, en suivant certaines attitudes antécédentes, que la plupart de ces turcismes de Banat peuvent être expliqués par leur acceptation du serbocroate, à cause des particularités du développement historique et culturel et des circonstances géographiques. Donc, le serbocroate intervenait dans la prise en possession de ces turcismes. Car, les turcismes roumains acceptés manifestent des reflets plus ou moins claires d'une adaptation serbocroate préalable. Ex.: roumains: *jigărită* < serbocroate: *džigerica* < turque: *giger*; r. *burghie* < sc. *burgija* < t. *burgu*; r. *tězga* < sc. *tězga* < t. *tezgâh* (accent!); r. *bariac* < sc. *barjak* < t. *bayrak* (-jr- -rj-) etc.

L'auteur souligne surtout à la fin qu'il n'y a qu'un tout petit nombre de turcismes qui ne peuvent pas être expliqués par l'intervention du serbocroate, mais par celle des autres langues (le bulgare, le hongrois) ou bien par les emprunts directs.

* Pregledana i dopunjena varijanta članka *Sirbisme și turcisme in Banat*, objavljenog na rumunskom jeziku u »Analele Societatu« de limba română, br. 3—4 (1972—1974), Panciova — Zrenjanin, str. 193—200.